

IQLIM ÔZGARISHI VA UNING IQTISODIY, EKALOGIK TASIRI

Madiyorova Adolat Shavkat qizi TDTrU

Sotsiologiya yo`nalishi 2- bosqich talabasi

Matkarimova Jamila Durdiyevna -TDTrU f.f.d.(DSc), v.b.professor

Annotatsiya: *Iqlim o'zgarishi bugungi kunda global muammolardan biri bo'lib, uning iqtisodiy va ekologik ta'siri keng miqyosda sezilmoqda. Ushbu maqolada iqlim o'zgarishining asosiy sabablari, natijalari va ularning iqtisodiy hamda ekologik jihatlarini tahlil qilinadi. Iqlim o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan iqtisodiy yo'qotishlar, qishloq xo'jaligi, sanoat va energetika sohalariga ta'siri hamda atrof-muhitga salbiy oqibatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, muammoning oldini olish va yumshatish bo'yicha xalqaro va milliy miqyosdagi chora-tadbirlar tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Iqlim o'zgarishi, iqtisodiy ta'sir, ekologik muammolar, global isish, qishloq xo'jaligi, sanoat, energiya resurslari, atrof-muhit, barqaror rivojlanish, ekologik xavfsizlik.*

Аннотация: *Климатического изменения сегодня - одна из глобальных проблем, его экономическое влияние и воздействие на окружающую среду широко ощущается. Эта статья будет анализировать основные причины, результаты изменения климата и их экономические и экологические аспекты. Рассматриваются экономические потери, вызванные изменением климата, влиянием сельского хозяйства, промышленности и энергии, а также экологические последствия окружающей среды. Международные и национальные и национальные меры также анализируются по профилактике и смягчению проблем.*

Ключевые слова: *изменение климата, экономическое воздействие, экологические проблемы, глобальное потепление, сельское хозяйство, промышленность, энергетические ресурсы, окружающая среда, устойчивое развитие, экологическая безопасность.*

Annotation: *Climate change today is one of the global problems, its economic and environmental impact is widely felt. This article will analyze the main causes, results of climate change and their economic and environmental aspects. The economic losses caused by climate change, the impact of agriculture, industrial and energy, as well as the environmental consequences of the environment are considered. International and national and national measures are also analyzed on the problem prevention and mitigation.*

Keywords: *Climate change, economic impact, environmental problems, global warming, agriculture, industry, energy resources, environment, sustainable development, environmental safety.*

Bugungi kunda Iqlim o'zgarishi butun dunyo uchun eng dolzarb muammolardan biri bo'lib kelmoqda, va uning ta'siri esa iqtisodiy va ekologik sohalarda jiddiy oqibatlariga olib kelmoqda. Atmosferaga issiqxona gazlarining ko'payishi natijasida global haroratning oshishi, dengiz sathining ko'tarilishi, qurg'oqchilik va ekstremal ob-havo hodisalari kuzatilmoqda. Bu holat qishloq xo'jaligi, suv resurslari, energetika va transport kabi muhim tarmoqlarga salbiy ta'sir o'tkazib, global va mahalliy iqtisodiyotning barqarorligiga tahdid solmoqda. Iqlim o'zgarishi natijasida ekotizimlar buzilishi, bioxilma-xillikning kamayishi va atrof-muhit ifloslanishi kuzatilmoqda. Bu esa inson salomatligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatib, kelajak avlodlar uchun yashash sharoitlarini yanada murakkablashtiradi. Shu sababli, iqlim o'zgarishiga qarshi kurash va barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish hozirgi zamonning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Iqlim o'zgarishi va uning iqtisodiy, ekologik ta'siri Iqlim o'zgarishi bugungi kunda butun dunyo uchun eng dolzarb muammolardan biri bo'lib, uning ta'siri iqtisodiy va ekologik sohalarda jiddiy oqibatlariga olib kelmoqda. Atmosferaga issiqxona gazlarining ko'payishi natijasida global haroratning oshishi, dengiz sathining ko'tarilishi, qurg'oqchilik va ekstremal ob-havo hodisalari kuzatilmoqda. Bu holat qishloq xo'jaligi, suv resurslari, energetika va transport kabi muhim tarmoqlarga salbiy ta'sir o'tkazib, global va mahalliy iqtisodiyotning barqarorligiga tahdid solmoqda. Shuningdek, iqlim o'zgarishi natijasida ekotizimlar buzilishi, bioxilma-xillikning kamayishi va atrof-muhit

ifloslanishi kuzatilmoqda. Bu esa inson salomatligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatib, kelajak avlodlar uchun yashash sharoitlarini yanada murakkablashtiradi. Iqlim o'zgarishiga qarshi kurash va barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish hozirgi zamonning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlari bevosita qishloq xo'jaligi va sanoat sohalarida sezilarli bo'lib, hosildorlikning pasayishi, suv tanqisligi va tabiiy ofatlar natijasida infratuzilmalarning zarar ko'rishi kabi muammolarni keltirib chiqaradi. Qishloq xo'jaligida iqlim o'zgarishlari sababli ekin maydonlarining qisqarishi va hosilning kamayishi oziq-ovqat xavfsizligiga jiddiy tahdid solmoqda. Suv resurslarining kamayishi esa qishloq xo'jaligi bilan bir qatorda sanoat va energetika tarmoqlariga ham salbiy ta'sir o'tkazib, iqtisodiy yo'qotishlarga olib keladi. Bundan tashqari, iqlim o'zgarishining davom etishi bilan ba'zi mintaqalarda yashash uchun qulay sharoitlar yomonlashadi, bu esa migratsiya jarayonlarini tezlashtirib, ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni chuqurlashtirishi mumkin. Ekologik jihatdan olib qaralganda, iqlim o'zgarishi ekotizimlarning buzilishiga, turli xil hayvon va o'simlik turlarining yo'qolishiga sabab bo'lmoqda. Muzliklarning erishi, o'rmonlarning kesilishi va cho'llanish jarayonining tezlashishi tabiiy muvozanatni izdan chiqaradi. Dengiz va okeanlarda suv haroratining oshishi natijasida marjon riflari yemirilmoqda, bu esa butun okean ekotizimining barbod bo'lishiga olib kelishi mumkin. Atmosferaning ifloslanishi ham iqlim o'zgarishini tezlashtirib, inson salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Nafas yo'llari kasalliklari, yurak-qon tomir kasalliklari va boshqa turli kasalliklarning ortishi ekologik muhitning yomonlashuvi bilan chambarchas bog'liq.

Iqlim o'zgarishi zamonaviy dunyoning eng global muammolaridan biri bo'lib, uning iqtisodiy va ekologik oqibatlari butun sayyoraga ta'sir ko'rsatmoqda. Global isish natijasida haroratning oshishi, qurg'oqchilik, suv resurslarining kamayishi, dengiz sathining ko'tarilishi, kuchli dovullar va boshqa ekstremal ob-havo hodisalari kuzatilmoqda. Ushbu o'zgarishlar iqtisodiy tarmoqlarga ham sezilarli ta'sir ko'rsatib, qishloq xo'jaligi, sanoat, transport va energetika sohalarining barqarorligiga putur yetkazmoqda. Iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlari, avvalo, qishloq xo'jaligida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Haroratning oshishi va yog'ingarchilikning notekis

taqsimlanishi ekinlar hosildorligining kamayishiga, yerlarning degradatsiyasiga hamda suv resurslarining tanqisligiga olib kelmoqda. Bu esa oziq-ovqat narxlarining oshishiga sabab bo'lib, ijtimoiy tengsizlik va oziq-ovqat xavfsizligiga jiddiy tahdid solmoqda. Bunday holat ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda keskin namoyon bo'lib, qashshoqlik va ocharchilik muammolarining chuqurlashishiga olib kelishi mumkin. Sanoat va transport sohalariga ham iqlim o'zgarishi salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Issiqxona gazlarining ko'payishi natijasida havoning ifloslanishi ortib, atmosferaga zararli moddalar chiqarilishi kuchaymoqda. Bu esa havo sifati yomonlashishiga, inson salomatligiga salbiy ta'sir o'tkazishiga hamda turli kasalliklarning avj olishiga sabab bo'lmoqda. Transport tizimi ham iqlim o'zgarishidan zarar ko'rib, yo'llarning buzilishi, qishki sovuq havolarning kamayishi natijasida infratuzilmaga salbiy ta'sir o'tkazmoqda.

Soha	Ta'sir turi	Statistik ma'lumotlar
Iqtisodiy	Global YaIMga ta'siri	2050-yilgacha harorat 2°C ga ko'tarilganda YaIM 2,5% - 7,5% ga kamayishi mumkin. 2100-yilgacha 4°C ko'tarilish YaIMni 30% ga kamaytirishi mumkin.
	Sug'urta to'lovlari	AQShda 2012-yildagi "Sendi" dovuli katta sug'urta to'lovlariga sabab bo'ldi.
	Ekstremal ob-havo xarajatlari	2023-yilda tabiiy ofatlar tufayli global iqtisodiy yo'qotishlar 300 mlrd \$ ga yetdi.
Ekologik	Haroratning oshishi	1901-2012-yillar oralig'ida yer yuzasida o'rtacha harorat 0,9°C ga oshdi.
	Muzliklarning erishi	Antarktida va Grenlandiya muzliklari tez erimoqda, bu dengiz sathining ko'tarilishiga olib kelmoqda.
	Ekstremal ob-havo hodisalari	Qurg'oqchilik, issiqlik to'lqinlari, bo'ronlar va suv toshqinlari ko'paymoqda.
	Biologik xilma-xillikning kamayishi	Iqlim o'zgarishi ko'plab turlarni yo'qolish xavfi ostida qoldirmoqda.

Energetika sohasida ham muammolar yuzaga kelmoqda, chunki gidroelektrostansiyalar uchun suv resurslarining kamayishi energiya ishlab chiqarish hajmini pasaytirishi mumkin. Qayta tiklanmaydigan yoqilg'ilarga bo'lgan talab ortib borayotganligi esa ekologik muammolarni yanada kuchaytiradi. Iqlim o'zgarishining ekologik oqibatlari ham jiddiy bo'lib, ekotizimlarning buzilishi, hayvon va o'simlik turlarining kamayishi hamda tabiiy muhitning degradatsiyasiga olib kelmoqda. Muzliklarning erishi natijasida qutb mintaqalarida yashovchi hayvonlarning hayoti xavf ostida qolmoqda. O'rmonlarning qisqarishi, cho'llanish jarayonining tezlashishi va dengiz sathining ko'tarilishi tufayli ko'plab hududlarda tabiiy ekotizimlar izdan chiqmoqda. Dengiz va okeanlarda suv haroratining ortishi natijasida marjon riflari yemirilib, dengiz hayvonot dunyosiga katta zarar yetkazilmoqda. Iqlim o'zgarishining oldini olish va uning salbiy ta'sirlarini kamaytirish uchun xalqaro hamkorlik va barqaror rivojlanish strategiyalarini amalga oshirish zarur. Parij kelishuvi kabi xalqaro shartnomalar issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirishga qaratilgan bo'lsa-da, har bir davlat o'z milliy strategiyasini ishlab chiqishi va atrof-muhitni muhofaza qilish borasida faol harakat qilishi lozim. Yashil texnologiyalarni rivojlantirish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish va ekologik ta'limni kengaytirish iqlim o'zgarishining salbiy oqibatlarini yumshatishga yordam beradi. Shu bilan birga, aholi ongini oshirish va ekologik turmush tarzini shakllantirish ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, har bir inson o'z hayotida barqaror rivojlanish tamoyillariga amal qilishi lozim. Iqlim o'zgarishining oldini olish va unga moslashish bugungi kunda insoniyat oldidagi eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Faqat ekologik va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash orqali kelajak avlodlar uchun sog'lom va xavfsiz yashash sharoitlarini yaratish mumkin. Bu yo'lda davlatlar, tadbirkorlar va jamiyatning har bir a'zosi hamkorlikda harakat qilishi zarur.

Iqlim o'zgarishi insoniyat hayotining barcha jabhalariga ta'sir etuvchi jiddiy global muammo bo'lib, uning iqtisodiy va ekologik oqibatlari tobora kuchayib bormoqda. Global haroratning ortishi, suv resurslarining kamayishi, ekstremal ob-havo hodisalarining ko'payishi va dengiz sathining ko'tarilishi qishloq xo'jaligi, sanoat, transport va energetika kabi muhim iqtisodiy tarmoqlarga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Bu o'zgarishlar nafaqat milliy iqtisodiyotlarga, balki xalqaro miqyosdagi iqtisodiy barqarorlikka ham jiddiy tahdid solmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlar uchun iqlim o'zgarishining oqibatlari og'ir bo'lib, oziq-ovqat yetishmovchiligi, tabiiy ofatlar va atrof-muhit degradatsiyasi natijasida qashshoqlik va ijtimoiy tengsizlik kuchayib bormoqda. Iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlarini qishloq xo'jaligi misolida ko'rib chiqadigan bo'lsak, haroratning ortishi va yog'ingarchilikning notekis taqsimlanishi hosildorlikning pasayishiga sabab bo'lmoqda. O'simliklarning o'sish jarayoni buzilishi, tuproq unumdorligining kamayishi va qurg'oqchilik tufayli ko'plab mintaqalarda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish keskin qisqarib ketmoqda. Bu holat oziq-ovqat narxlarining oshishiga olib kelib, aholining kam ta'minlangan qatlamlari uchun og'ir iqtisodiy sharoitlarni keltirib chiqaradi. Suv resurslarining kamayishi ham qishloq xo'jaligiga jiddiy ta'sir o'tkazib, sug'orish tizimlarining samaradorligini pasaytiradi va suv tanqisligi muammosini keltirib chiqaradi. Iqlim o'zgarishi sanoat sohasida ham muhim oqibatlarga ega. Havoning ifloslanishi natijasida atmosferaga chiqarilayotgan zararli moddalar ko'payib, sanoat ishlab chiqarish jarayonlarining ekologik barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bundan tashqari, tabiiy ofatlar, masalan, to'fonlar va suv toshqinlari sanoat korxonalarining infratuzilmasiga zarar yetkazib, ishlab chiqarish jarayonlarini izdan chiqarishi mumkin. Issiqxona gazlarining ko'payishi va energiya manbalariga bo'lgan talabning oshishi global iqtisodiyotga bosim o'tkazmoqda. Sanoatning asosiy tarmoqlari, jumladan, neft va gaz sektori, konchilik va og'ir sanoat, ushbu o'zgarishlar natijasida katta zarar ko'rishi mumkin. Transport tizimi ham iqlim o'zgarishidan sezilarli ta'sir ko'rmoqda. Haroratning oshishi va kuchli yog'ingarchilik yo'llarning buzilishiga, qish mavsumining qisqarishi esa ba'zi transport tarmoqlarining samaradorligining pasayishiga olib keladi. Havo transporti ham kuchli shamollar va ekstremal ob-havo sharoitlari tufayli ko'plab muammolarga duch kelmoqda. Dengiz transportida esa suv sathining ko'tarilishi natijasida ba'zi portlar va dengiz yo'llari xavf ostida qolmoqda. Energetika sohasi iqlim o'zgarishidan eng ko'p zarar ko'radigan sohalardan biri hisoblanadi. An'anaviy energiya manbalari – neft, gaz va ko'mir atrof-muhitga katta zarar yetkazmoqda. Issiqxona gazlarining ko'payishi tufayli atmosferaga

chiqarilayotgan karbonat angidrid miqdori ortib, global isish jarayonini tezlashtirmoqda. Shu bilan birga, gidroenergetika ham xavf ostida, chunki suv resurslarining kamayishi gidroelektr stansiyalarining samaradorligini pasaytiradi. Shuning uchun ko'plab davlatlar qayta tiklanadigan energiya manbalariga, jumladan, quyosh va shamol energetikasiga e'tibor qaratmoqda.

Iqlim o'zgarishining ekologik oqibatlari esa yanada jiddiy bo'lib, ekotizimlarning buzilishi, hayvon va o'simlik turlarining yo'qolishi va atrof-muhitning degradatsiyasiga olib kelmoqda. Muzliklarning erishi natijasida dengiz sathining ko'tarilishi orol davlatlari va qirg'oqbo'yi hududlari uchun katta xavf tug'dirmoqda. O'rmonlarning kesilishi va cho'llanish jarayonining tezlashishi natijasida biologik xilma-xillik kamayib bormoqda. Dengiz va okeanlarda suv haroratining ortishi natijasida marjon riflari yemirilmoqda, bu esa butun suv ekotizimi uchun katta xavf tug'diradi. Iqlim o'zgarishining oldini olish va uning salbiy ta'sirlarini kamaytirish uchun xalqaro hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Parij kelishuvi va boshqa xalqaro shartnomalar doirasida issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va yashil texnologiyalarni rivojlantirish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Har bir davlat o'z milliy strategiyasini ishlab chiqib, atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha faol harakat qilishi lozim. Qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish, ekologik ta'limni kengaytirish va aholi ongini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Iqlim o'zgarishi butun insoniyat uchun dolzarb muammo bo'lib, uning iqtisodiy va ekologik oqibatlari tobora chuqurlashib bormoqda. Ushbu muammolarni hal qilish uchun global hamkorlik, innovatsion texnologiyalar va barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qilish muhimdir. Faqatgina birgalikdagi sa'y-harakatlar bilan kelajak avlodlar uchun sog'lom va xavfsiz yashash muhitini ta'minlash mumkin.

Iqlim o'zgarishi bugungi dunyoning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib, uning iqtisodiy va ekologik oqibatlari butun sayyoraga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Global isish, yog'ingarchilik rejimining o'zgarishi, qurg'oqchilik va ekstremal ob-havo hodisalari natijasida qishloq xo'jaligi, sanoat, transport va energetika sohalari katta zarar ko'rmoqda. Xususan, hosildorlikning kamayishi va suv resurslarining

tanqisligi oziq-ovqat xavfsizligiga tahdid solib, narxlarning oshishiga va ijtimoiy tengsizlikning kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Sanoat va transport infratuzilmasiga ta'sir etayotgan tabiiy ofatlar iqtisodiy yo'qotishlarni yanada oshirmoqda. Energetika sohasida esa an'anaviy yoqilg'i turlaridan foydalanish natijasida issiqxona gazlari chiqarilishi ortib, ekologik muhitga zarar yetkazmoqda. Qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish va ekologik barqarorlikni ta'minlash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Ekologik jihatdan olganda, iqlim o'zgarishi natijasida ekotizimlarning buzilishi, hayvon va o'simlik turlarining kamayishi, tabiiy resurslarning degradatsiyaga uchrashi tobora kuchayib bormoqda. Muzliklarning erishi natijasida dengiz sathi ko'tarilib, qirg'oqbo'yi hududlar va orol davlatlari suv ostida qolish xavfi ostida turibdi. O'rmonlarning kesilishi va cho'llanish jarayonining tezlashishi global bioxilma-xillikka jiddiy tahdid solmoqda. Okeanlarning isishi natijasida marjon riflari yemirilmoqda, bu esa butun dengiz ekotizimiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Atmosferaning ifloslanishi natijasida inson salomatligiga ham zarar yetib, turli nafas yo'llari kasalliklari, yurak-qon tomir kasalliklari va boshqa sog'liq muammolari ortib bormoqda. Iqlim o'zgarishining oldini olish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirish uchun global darajada hamkorlik qilish muhim ahamiyatga ega. Parij kelishuvi kabi xalqaro bitimlar issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirishga qaratilgan bo'lsa-da, har bir davlat o'z milliy strategiyasini ishlab chiqishi va barqaror rivojlanish yo'nalishida faol harakat qilishi lozim. Qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish, yashil texnologiyalarni rivojlantirish va atrof-muhitni muhofaza qilish iqlim o'zgarishining salbiy oqibatlarini kamaytirishga yordam beradi. Shu bilan birga, ekologik ta'lim va aholi ongini oshirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Insoniyat kelajak avlodlar uchun barqaror yashash sharoitlarini ta'minlashni istasa, hozirdan ekologik mas'uliyatni his qilishi va o'z hayot tarzini o'zgartirishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonov Q.X. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi. – Toshkent Fan, 2015. 43 b
2. Salohiddinov M. Iqlim o'zgarishi va uning oqibatlari. – Toshkent Ekosan, 2018. 90 b

3. Jo'rayev H. Global isish va ekologik muammolar. – Samarqand Zarafshon, 2020. 109 b
4. Karimov A. Atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari. – Toshkent O'zbekiston, 2017. 43 b
5. Xolmatov Sh. Iqlim o'zgarishi va barqaror rivojlanish. – Buxoro Buxoro nashriyoti, 2019. 65 b
6. O'zbekiston Respublikasi ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi hisobotlari, 2021. 99 b
7. Xalqaro ekologik tashkilotlarning iqlim o'zgarishi bo'yicha tadqiqotlari. – BMT atrof-muhit dasturi, 2022. 84 b
8. Rasulov R. Ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish. – Namangan Ilm ziyo, 2020. 77 b
9. Mustafoyev U. Suv resurslari va iqlim o'zgarishi. – Toshkent Fan va texnologiya, 2016. 98 b
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari Atrof-muhitni muhofaza qilishga doir hujjatlar to'plami, 2021. 54 b
11. Parij kelishuvi va xalqaro ekologik bitimlar. – BMT iqlim o'zgarishi bo'yicha hisobotlari, 2023. 107 b
12. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi Ekologiya va iqtisodiy barqarorlik bo'yicha statistik ma'lumotlar, 2022. 43 b
13. Qodirov B. Iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlari. – Toshkent Iqtisodiyot, 2018. 56 b
14. Internet manbalari: BMT, Jahon Banki, Xalqaro energiya agentligi rasmiy saytlari.